

УДК 81'24:005

Лепьохіна М. В., старший викладач кафедри іноземних мов

Одеський Національний Економічний Університет (м. Одеса)

Снісаревська Ю. Б., викладач кафедри іноземних мов

Одеський Національний Економічний Університет (м. Одеса)

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ В ОВОЛОДІННІ ІНШОМОВНИМ МОВЛЕННЄВИМ МИСЛЕННЯМ

Анотація. У даній статті була поставлена мета визначення потенційних можливостей використання контролю в навчанні іноземним мовам. Для цього було необхідно визначити функції, види, форми, засоби і об'єкти контролю.

Для досягнення поставленої мети в роботі були проаналізовані психолінгвістичні особливості контролю в оволодінні іноземним мовленням. Це було предметом дослідження першого розділу роботи. Вивчивши літературу з даного питання ми можемо зробити висновок про те, що для досягнення успіху в навчанні мови на іноземній мові контроль повинен бути направлений на те, чи виникає у учнів комунікативний мотив.

При підготовці до висловлювання об'єктами контролю повинні бути основні поняття, властивості, думки, пов'язані з предметом їх висловлювання.

Для розширення контрольної інформації про формування мовномисленнєвого задуму учнем потрібно пропонувати самостійно визначити мотив свого висловлювання, комунікативну мету і пояснити, чому виникла ситуація.

Ключові слова: іноземна мова, навчання, труднощі, психолінгвістичні особливості, усне мовлення.

Аннотація. В данной статье была поставлена цель определить потенциальные возможности использования контроля в обучении иностранным языкам. Для этого было необходимо определить функции, виды, формы, средства и объекты контроля.

Для достижения поставленной цели в работе были проанализированы психолингвистические особенности контроля в овладении иноязычным мышлением. Это было предметом исследования первого раздела работы. Изучив литературу по данному вопросу мы можем сделать вывод о том, что для достижения успеха в обучении языку на контроль должен быть направлен на то, что побуждает ученика развивать коммуникативный мотив. При подготовке к высказыванию объектами контроля должны быть основные понятия, свойства, мысли, связанные с предметом их высказывания.

Для расширения контрольной информации о формировании учеником высказывания нужно предлагать самостоятельно определить мотив своего высказывания, коммуникативную цель и объяснить, причину возникновения данной ситуации.

Ключевые слова: иностранный язык, обучение, трудности, психолингвистические особенности, устная речь.

Annotation. In this article, the main goal is to determine the potential use of control in teaching of foreign languages. For this purpose it is necessary to define the functions, types, forms, means and objects of control.

For the achieving of this goal have been analyzed psycholinguistic peculiarities of control in mastering of foreign language thinking. After reviewing the literature on this issue we can make a conclusion that to achieve success in learning the language on the control shall be aimed at encouraging students to develop communicative motive. In preparation for statement objects control should be the basic concepts, properties, and thoughts related to the subject of their statements.

For the extension of the control of information about the formation of student statements should be offered to determine the motive of the utterance, communicative objective and explain the cause of mentioned situation.

Keywords: foreign language, teaching, difficulties, psycholinguistic features.

Постановка проблеми. У розвитку суспільства і кожної окремої людини велика і значна роль мови. Особливо зростає вона в епоху зміцнення міжнародних зв'язків і авторитету країни.

Раціональне управління учбовим процесом по навчанню іноземній мові неможливо без чіткої системи контролю за ходом становлення мовних навичок і вмінь, що вчать. У ході контролю не тільки викладач отримує уявлення про рівень знань учнів, але і кожний студент отримує можливість свідомо коректувати власну мовну діяльність.

Контроль входить складовою частиною до системи навчання іноземних мов. На відміну від власного навчання іноземної мови, метою якого є формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь, завданням контролю передусім є визначення та оцінювання рівня їх сформованості. Головною метою контролю у процесі навчання іноземної мови є управління цим процесом.

Як складник системи навчання контроль має свої функції, види, форми, засоби та об'єкти.

Основна задача контролю перебуває в об'єктивному визначенні рівня володіння іншомовним матеріалом, що вчиться на кожному етапі становлення його мовних навичок. Об'єктами контролю можуть бути як мовна форма повідомлення, так і його зміст.

Нерідко викладачі оцінюють уміння учнів володіти іншомовним мовленням тільки шляхом обліку помилок у вимові, лексиці і граматиці. Замість того, щоб встановити досягнення учня в мовній діяльності, визначається те, яким мовним матеріалом він не встиг ще оволодіти в належній мірі.

Поза обліком залишається саме головне - міра уміння виражати власні думки на іноземній мові, тобто змістовна сторона мови.

Аналіз досліджень та публікацій. У методиці навчання іноземним мовам майже немає робіт, спеціально присвячених контролю мовних умінь учнів, і проблеми контролю не знаходять досі ясного рішення. У той же час треба визначити чіткі та об'єктивні критерії оцінки результатів навчання, що досягаються учнями по іноземній мові; без об'єктивного контролю не може бути здійснене певне підвищення якості учбово-виховного процесу.

Визначення потенційних можливостей використання контролю в навчанні іноземним мовам одержали в методичній літературі відображення у таких психологів та вчених-методистів як Гак В.Г., Гальперін П.Я., Зімня І.А. та інші.

Мета даної статті перебуває у встановленні функцій, видів, форм, засобів і об'єктів контролю при навчанні іноземним мовам.

Сформульована мета передбачає необхідність вирішити наступні задачі:

- проаналізувати психолінгвістичні особливості контролю при оволодінні іноземною мовою і на цій основі зробити методичні висновки щодо реалізації контролю в навчанні;
- Визначити особливості реалізації контролю в залежності від характеру контрольованого матеріалу;
- Проаналізувати методичну літературу по засобах і об'єктах контролю.

Виклад основного матеріалу. Наукова організація контролю є найважливішою умовою ефективного управління процесом навчання іноземній мові. Специфіка контролюючої діяльності полягає в тому, що, взята окремо, вона не формує знання, уміння, навички, а дає необхідну для організації навчання «зворотну інформацію» про те, наскільки успішно досягається намічена мета. Оскільки цілі навчання і засоби навчання можуть бути різними, зміст контролю нерозривно пов'язаний з методичною концепцією, відповідно до якої здійснюється навчання.

Практична мета викладання іноземної мови полягає в навчанні учнів спілкуванню на іноземній мові. Для цього необхідно навчити учнів виражати думки на нерідній мові в процесі комунікації. Деякі методисти вирішальну роль в оволодінні мовою відводять мовним навичкам, які створюються шляхом наслідування і механічного заучування. Зміст даної методичної концепції обмежує зміст і методичну концепцію контролю як такого [8, с. 45].

На думку В.А.Слободчікова в процесі навчання іншомовному мовленнєвому мисленню предметом повчальної і контролюючої діяльності є не іншомовне слово, не граматична структура, не текст, а цілісний акт мовленнєвого

мислення. У зв'язку з цим зміст навчання і контролю вважався адекватним і достатнім, якщо воно дозволяло управляти іншомовним актом мовленнєвого мислення. Для цього необхідно було враховувати складну структурну будову акту мовленнєвого мислення. Недооцінка складності його структурної організації в окремих випадках приводила до того, що незважаючи на хороші контрольні показники запам'ятовування іншомовних слів і засвоєння граматичних структур, учні не могли орієнтуватися в мовній ситуації і виражати свої думки на іноземній мові. Добре відоме явище гіпермнезії, що підтверджується контрольною інформацією, не може вважатися критерієм ефективного формування іншомовного мовленнєвого мислення [7, с. 50; 6, с. 48].

Центральною ланкою виникнення мовного задуму є формування комунікативного мотиву, що відображає «потребу щось сказати один одному» [4, с. 25].

Вивчення психологами формування комунікативного мотиву в учбовій мовній ситуації наочно показало, що він виникав внаслідок особливих умов здійснення внутрішньої або зовнішньої, реальної або ігрової діяльності. У цих умовах виникала задача мовленнєвого мислення і породжувався комунікативний мотив.

Комунікативний мотив, таким чином, був не самоціллю, а знаходився в ієрархічній залежності від мотиву основної діяльності, її мети. Тому для управління виникненням комунікативного мотиву і контролю за ним при навчанні істотним було отримати «зворотну інформацію» про те, яку мету ставили учні в реальній або ігровій діяльності, що породжувала мовну ситуацію. Ця інформація містилася в антиципації ігровій діяльності, що вважалось початковою умовою введення їх в обставини мовної ситуації і умови задачі мовленнєвого мислення. Однак цього було недостатньо для виникнення мовного задуму.

Актуалізація комунікативного мотиву була пов'язана з орієнтуванням в здійснюваній діяльності і усвідомленням дефіциту комунікативної інформації.

Контроль показника орієнтування в діяльності є необхідним для управління іншомовним актом мовленнєвого мислення, так як був індикатором виникнення мовної ситуації.

В.Г.Гак описує, як на завершальному етапі формування комунікативного задуму контролювалося формування ситуативного поля номінації, тобто усвідомлення основних компонентів предметної ситуації, створюючи денотативну основу висловлення учнів. Контроль цього показника був методично доцільний [2, с. 92].

Контрольна інформація, що підтверджувала формування комунікативного задуму, дозволяла перейти до контролю його реалізації. Для цього було необхідно управляти всією структурою процесу комунікативного смислоутворення. Специфікою даної стадії акту мовленнєвого мислення було подальше формування задуму в результаті і разом з його поетапною реалізацією.

Комунікативне смислоутворення являло собою процес внутрішнього контролю, що перебував в постійному співвіднесенні змісту мовленнєвого мислення з ситуацією діяльності. У цьому процесі виділялися етапи перетворення мовної ситуації і трансформації комунікативного мотиву. У структурі діяльності мовленнєвого мислення цим етапом відповідали «мовні вчинки», кожний з яких був новим епізодом розвитку мовної ситуації, наближаючи вираження кінцевого комунікативного значення. Контрольна інформація про стадії перетворення мовної ситуації могла бути отримана внаслідок визначення загального смислового змісту мовних вчинків, що становлять цілісний акт мовленнєвого мислення. Цей зміст визначав напрям діяльності мовленнєвого мислення, не підказуючи її форму [5, с. 154].

Комунікативне значення мовного вчинку виражалось через послідовність мовних дій, кожне з яких мало свій автономний сенс, а потім вони всі об'єдналися в одне ціле. Контроль смислового змісту мовних дій дозволяв більш чітко управляти іншомовною діяльністю мовленнєвого мислення учнів.

У процесі оволодіння іншомовним мовленнєвим мисленням учні нерідко зазнавали труднощі у виборі мовної форми передачі значення. Значення мовної дії виражалося становлячими його мовними операціями. Контроль мовних операцій був необхідний для управління змістом і формою іншомовних мовних дій що вчаться.

Процес комунікативного смислоутворення завершувався оцінкою результату діяльності мовленнєвого мислення. Ця оцінка, що сигналізує досягнення кінцевого значення, означала нейтралізацію комунікативної потреби і завершення акту мовленнєвого мислення. Контроль результату був необхідний для того, щоб визначити ефективність діяльності мовленнєвого мислення школярів в рішенні поставленої перед ними задачі.

Цей етап дослідження показав, що для ефективного управління формуванням іншомовного акту мовленнєвого мислення необхідно було контролювати антиципацію діяльності мовленнєвого мислення, що вчаться, їх орієнтування в проблемі, що виникла, прагматичний вибір, експликацію мети мовленнєвого мислення, утворення ситуативного поля номінації, значення мовних вчинків, дій, операції, результат діяльності мовленнєвого мислення [3, с. 82].

Відповідно до системи контрольної інформації був визначений шлях керованого формування дій мовленнєвого мислення «ззовні всередину». П.Я.Гальперін встановив, що спочатку цей процес здійснювався у зовнішній середі, доступній контролю по всіх показниках, а потім він відтворюється через ряд проміжних форм в ідеальному плані.(3, 84) Інтеріоризація структурних компонентів акту мовленнєвого мислення означала розвиток функцій самоконтроля діяльності мовленнєвого мислення, що вчаться. Інтеріоризовані компоненти акту мовленнєвого мислення ставали предметом зовнішнього контролю і оцінки.

Структурні компоненти акту мовленнєвого мислення послідовно переводилися в режим самоконтроля учнів. У цій трансформації виявлялася логіка, задана властивостями іншомовного акту мовленнєвого мислення.

І.А.Зімня вважає доцільним на початкових етапах навчання програму висловлювання задавати ззовні, тобто йти від «заданої дії». Запропонована учнем комунікативна програма була для них зразком діяльності мовленнєвого мислення, чужим комунікативним досвідом [6, с. 84].

У процесі подальшого формування структури іншомовного акту мовленнєвого мислення здійснюючи поступовий перехід від репродуктивної та евристичної діяльності, мовні засоби, опосередуючі діяльність мовленнєвого мислення, мали ієрархічну структурну будову, і це враховувалося при формуванні евристичних властивостей реалізації задуму. Здійснювалося поступове розширення самоконтроля смислового навантаження висловлювання. На початку учні контролювали тільки значення мовних операцій при заданій смисловій послідовності мовних дій, вчинків. Їм пропонувалися смислові опори в формі окремих мовних операцій, в послідовності засвоєного раніше стереотипа мовленнєвого мислення. Учні виражали значення мовних операцій, підпорядковуючи його значенню мовних дій, вчинків, комунікативної мети акту мовленнєвого мислення.

Коли послідовність смислових опор мінялася, перед учнями виникала задача самостійно визначити значення не тільки мовних операцій, але й мовних дій. Для реалізації свого задуму вони варіювали операційний склад мовних дій.

Для контролю комунікативного смислоутворення в мовних вчинках учнем пропонувався видозмінений план діяльності мовленнєвого мислення. Для реалізації цього плану учні здійснювали самостійне висловлювання через систему засвоєних мовних операцій, дій, вчинків.

Сформованість внутрішньо готових мовних дій розглядалася як основа, без якої неможливо планувати мовний задум. Самоконтроль використання мовних засобів в процесі реалізації задуму дозволяв учнем контролювати денотативний зміст висловлення, що планується (ситуативне поле номінації). При підготовці до висловлювання учнем потрібно пропонувати назвати основні поняття, властивості, думки, пов'язані з предметом їх висловлювання.

Для розширення контрольної інформації про формування задуму мовленнєвого мислення учнем пропонувалося самотійно визначити мотив свого висловлювання, комунікативну мету, пояснити, чому виникла мовна ситуація.

Формулювання евристичних властивостей іншомовного мовленнєвого мислення учнів дозволяло організувати дослідницьку діяльність з використанням іноземної мови. Учням пропонувалися завдання самотійно вибрати напрям своєї діяльності, здійснити пошук необхідного матеріалу, підготувати іншомовне висловлювання (про політичні події, звичаї народів інших країн, любимому письменникові і т.д.) [1, с. 91].

У процесі формування іншомовного акту мовленнєвого мислення поступово розширявся учбовий алгоритм управління діяльністю мовленнєвого мислення учнів. Розширення цього алгоритму дозволяло отримати все більш повну контрольну інформацію.

На початку навчання вчитель здійснював не контроль, а управління діяльністю мовленнєвого мислення, організував засвоєння структурних компонентів акту мовленнєвого мислення. Поступово завдання учбового алгоритму, починаючи з оцінки прагматичного результату, вирази проміжного значення мовних операцій, дій, вчинків, ставали функцією самоконтроля учнів. У міру цієї трансформації управління перетворювалося в контроль. Поступове розширення функцій самоконтроля здійснювалося в самому процесі застосування дій мовленнєвого мислення до рішення задач.

Висновки. Проведений аналіз психолінгвістичних особливостей і ролі контролю в оволодінні іншомовним мисленням дозволять нам прийти до висновку про те, що для проведення оптимального контролю при навчанні іноземній мові можуть бути використані наступні положення:

1. Для досягнення успіху в навчанні мовленню на іноземній мові контроль повинен бути направлений на те, чи виникає у учнів комунікативний мотив.
2. Контролю потрібно піддавати зміст мовних дій, що дозволить більш чітко управляти іншомовною діяльністю мовленнєвого мислення учнів.

3. Для ефективного управління формуванням акту мовленнєвого мислення необхідно контролювати зміст антиципації учнів діяльності мовленнєвого мислення, на іноземній мові, їх орієнтування в проблемі, що виникла, в цілі тих дій і утворення ситуативного поля номінації.

4. Необхідно розвивати у учнів функції самоконтролю.

5. При підготовці до висловлювання об'єктами контролю повинні бути основні поняття, властивості, думки, пов'язані з предметом їх висловлювання.

6. Для розширення контрольної інформації про формування задуму мовленнєвого мислення учнем потрібно пропонувати самостійно визначити мотив свого висловлювання, комунікативну мету і пояснити, чому виникла ситуація.

Література:

1. Буланкіна Н.Г. *Формування навичок і умінь аутентичної розмовної мови при навчанні ситуационним кліше. Ін. мова в шк. 1996 -№2.*
2. Гак В.Г. *Про моделі язикового синтезу Ін. мова. в шк. 1989, №4.*
3. Галперін П.І. *Проблема діяльності в радянській психології М., 1977.*
4. Зимняя И.А. *Психологічні аспекти навчання говорінню на іноземній мові М., 1985.*
5. Зимняя И.А. *Мовна діяльність і психологія мови. Основи теорії мовної діяльності М., 1974.*
6. Рубінштейн С.Л. *Проблеми загальної психології М.: Педагогіка, 1973.*
7. Складенко Н.К. *Навчання граматичних структур англ. мови в школі. ДО.: Радянська шк. 1982.*
8. Слободчиков В.А. *Контроль в навчанні іноземним мовам в середній школі. М.: Освіта, 1986.*

References:

1. *Bulankina N.G.. Formuvannya navichok i umin autentichnoyi rozmovnoyi movi pri navchanni situatsionnyim klishe. In.yaz. v shk. 1996 – № 2.*
2. *Gak V.G. Pro modeli yazikovogo sintezu In.yaz. v shk. 1989, - № 4.*
3. *Galperin P.I.. Problema diyalnosti v radyanskiy psihologiyi M., 1977.*

4. Zimnyaya I.A. *Psihologichni aspekti navchannya govornnyu na inozemniy movi M., 1985.*

5. Zimnyaya I.A. *Movna diyalnist I psihologiya movi. Osnovi teoriiy movnoyi diyalnosti M., 1974.*

6. Rubinshteyn S.L. *Problemi zagalnoyi psihologiyi M.: Pedagogika, 1973.*

7. Sklyarenko N.K. *Navchannya gramatichnih struktur angl.movi v shkoli. DO.: Radyanska shk. 1982.*

8. Slobodchikov V.A. *Kontrol v navchanni inozemnim movam v seredniy shkoli. M.: Osvita, 1986.*